

Гармонізація внутрішнього права асоційованих країн із правом Європейського Союзу

12

Віктор МУРАВІОВ,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри порівняльного
і європейського права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Наталія МУШАК,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Київського університету права НАН
України

Гармонізацію внутрішнього права третіх країн із правом Європейського Союзу потрібно розглядати як окремий етап під час поступового залучення цих держав до процесів європейської інтеграції. Гармонізація законодавства асоційованих країн насамперед стосується внутрішнього ринку Союзу і здійснюється в рамках створення зон вільної торгівлі (ЗВТ) із ЄС.

Проте внесення у 1990-х роках до угод про створення асоціацій із ЄС положень щодо політичного співробітництва (так званий політичний діалог) виводить співпрацю їхніх учасників за межі вняткового економічних відносин [22, с. 83–86]. Це також стосується заходів із гармонізації, що має здійснюватися під час співробітництва у сферах свободи, безпеки та юстиції. Як відомо, Амстердамський договір про Євросоюз (ст. 34.2) запровадив гармонізацію законодавства країн-членів у галузі охорони порядку та правосуддя у кримінальних справах, що відкрило шлях для створення у ній вторинного законодавства ЄС [12]. І хоча практично всі угоди про асоціацію із Євросоюзом (за винятком частини угод із країнами Середземномор'я та Балкан) були укладені ще до набуття чинності Амстердамськими договорами, до деяких із них уже було внесено положення про співпрацю із протидією відмиванню грошей та розповсюдженню наркотиків, які також передбачають гармонізацію національного законодавства асоційованих країн із правом ЄС у цих сферах.

Із набуттям чинності Лісабонськими договорами про ЄС (ДЕС) та функціонування ЄС (ДФЄС) сфери компетенції Союзу знову були розширені [13]. Відтак це знайшло своє віддзеркалення і в договірній прак-

тиці організації. Відтепер до угод про асоціацію із ЄС вносили норми, котрі стосувалися нових сфер співпраці, що створило передумови для поширення гармонізації законодавства асоційованих країн із правом Євросоюзу на нові елементи *acquis communautaire* («спільного доробку»).

Хоча укладання угод про асоціацію із ЄС загалом здійснюється із використанням однакового правового підґрунтя, яким є ст. 217 ДФЄС, можна говорити про кілька видів асоціацій. До них належать асоціація як заміна членства третьої країни в ЄС (Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія, Швейцарія); асоціація як підготовка до членства в ЄС (Балканські країни, Туреччина) та асоціація, яка не передбачає членства в ЄС (країни Північної Африки та Центральної Америки, Чилі).

Існування різних типів асоціацій третіх країн із ЄС певною мірою впливає на інтенсивність процесів гармонізації у взаємовідносинах сторін, а також на підходи до визначення способів такої гармонізації.

Найтісніша співпраця агентів у рамках асоціації передбачена Угодою про створення Європейського економічного простору (ЄЕП) [6], яка фактично відтворює основні положення Договору про заснування ЄС та актів інституції організації, пе-

редбачаючи найповніше визнання *acquis* у сферах, охоплених «спільним доробком» Союзу. У цьому разі наголошується на внесенні до внутрішнього права країн-учасниць ЄЕП цілих блоків правових норм Євросоюзу як шляхом відтворення положень Договору про заснування ЄС в Угоді про створення ЄЕП, так і шляхом посилання на постанови Співтовариства, на які містяться посилання в додатках до Угоди та актах органів асоціації, а їхні положення стають частинами національних правопорядків асоційованих країн.

У цьому полягає основна особливість гармонізації законодавства країн-учасниць ЄЕП із правом Євросоюзу.

Хоча процес гармонізації внутрішнього права з правом Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), який багато років тому на добровільній основі розпочали країни-члени ЄАВТ, отримав конкретне спрямування лише після підписання Угоди про створення ЄЕП.

Однак згаданий документ не оперує термінами «гармонізація», «зближення», «адаптація» тощо. У ньому, скоріше, йдеться лише про конкретні галузі, в яких має відбуватися гармонізація, та дії сторін, котрі повинні сприяти останній.

Одним із способів гармонізації в цьому разі є транспозиція директив

ЄС до національного законодавства асоційованих країн через посилення на ці акти або їх внесення до додатків до Угоди про ЄЕП чи постанов такого органу асоціації, як Спільний комітет (ст. 7). Гармонізація національного права асоційованих країн із правом Євросоюзу здійснюється шляхом імплементації положень директив ЄС до їх національного правового поля. До речі, такий спосіб гармонізації національного законодавства (проте вже країн-членів) застосовується і в самому Євросоюзі [15, с. 152].

Окрім того, спеціальними положеннями Угоди про ЄЕП (ст. 67; протокол 12 та додаток II) передбачається установа та дотримання сторонами спільних вимог щодо охорони здоров'я і безпеки на виробництві та запровадження відповідних технічних стандартів у цій галузі.

Документ вимагає від сторін застосовувати гармонізовані методи, визначення та роз'яснення, а також спільні програми та процедури щодо організації роботи в галузі статистики (ст. 76). Проте в Угоді не визначено, як саме можна досягти такого результату.

У галузях, що охоплюють дослідження та технологічний розвиток, інформаційні послуги, захист навколишнього середовища, освіту, професійну підготовку, молодіжну та соціальну політику, захист прав споживачів, діяльність малих та середніх підприємств, туризм, використання аудіовізуальних засобів, цивільний захист тощо, гармонізація національного законодавства асоційованих країн повинна здійснюватися шляхом паралельного ухвалення ідентичних або схожих за змістом законів (ст. 80). Слід зазначити, що згідно з правом Євросоюзу гармонізація через паралельне прийняття асоційованими країнами ідентичних або схожих за змістом законів передбачена лише в межах ЄЕП.

Гармонізації внутрішнього права асоційованих країн із правом Євросоюзу в рамках Угоди про створення ЄЕП також сприяє діяльність органів асоціації. Зокрема, до підготовки інституціями Євросоюзу проектів постанов, положення яких торкаються питань, охоплених Угодою про створення ЄЕП, залучають експертів із асоційованих країн, котрі мають право надання консультацій у рамках робочих груп при Комітеті постійних представників (КПП) (ст. 99). Такі робочі групи, або комітети, створюються згідно з внутрішнім регламентом Ради Євросоюзу (ст. 19) і складаються із делегатів від кожної країни-члена організації, котрі повинні бути фахівцями у своїй галузі. Підготовані робочою групою проекти постанов направляються до КПП, який передає їх до Ради ЄС для подальшого розгляду й остаточного

ухвалення. З огляду на те, що Угода про створення ЄЕП охоплює майже всі сфери, на які поширюється компетенція європейських інтеграційних організацій, експерти асоційованих країн отримують нагоду брати участь у розробці переважної більшості актів інституцій Євросоюзу і в такий спосіб завчасно отримувати інформацію про підготовку нового законодавства з питань європейської інтеграції. Це дає змогу асоційованим країнам у разі потреби вчасно вносити необхідні зміни до свого внутрішнього законодавства з метою приведення його у відповідність до права Євросоюзу [20, с. 105].

Експерти асоційованих країн та держав-членів Євросоюзу разом беруть участь у підготовці проектів постанов Комісії ЄС, які ухвалюються на основі повноважень, делегованих їй Радою Євросоюзу (ст. 100). Відповідно, представники асоційованих країн отримують можливість інформувати компетентні національні установи про акти, котрі мають бути ухвалені з метою імплементації постанов Ради ЄС.

Окрім цього, в рамках Спільного комітету ЄЕП узгоджують положення постанов цього органу асоціації з новими законодавчими актами Євросоюзу (ст. 102.1). Позаяк рішення Спільного комітету після їх ухвалення стають частиною внутрішніх правопорядків асоційованих країн, на території останніх починають діяти правові норми, приведені у відповідність до права ЄС.

Однак погодження питань, пов'язаних із підготовкою нових законодавчих актів асоційованих країн згідно з правом Євросоюзу, також здійснює Спільний комітет ЄЕП (ст. 102.3).

Загалом створення зони вільної торгівлі в межах ЄЕП передбачає визнання асоційованими країнами актів ЄС, які становлять більшу частину «спільного доробку» Союзу. Переважно до них належать директиви інституцій Євросоюзу, ухвалені у зв'язку зі створенням внутрішнього ринку ЄС [16, с. 370; 23].

Слід зазначити, що Угода про створення ЄЕП не передбачає жодної фінансової або експертної допомоги, що має надаватися асоційованим країнам із боку ЄС для здійснення гармонізації їхнього законодавства з правом організації.

Отже, завдяки своєму поширенню на всі важливі сфери співробітництва, визначені Угодою про створення ЄЕП, а також застосуванню широкого набору способів її здійснення, гармонізація законодавства асоційованих країн-учасниць ЄЕП із правом Євросоюзу забезпечує дуже високий рівень інтеграції їхніх економік. Для повноти оцінки ролі та наслідків гармонізації в межах ЄЕП обов'язково слід звернути увагу на те, що механізми гармонізації, за-

проваджені угодами про асоціацію, доповнюють сформовані протягом десятиліть співробітництва національні схеми гармонізації, створені за ініціативою кожної з асоційованих країн [19, с. 39–40]. Їхня діяльність дала можливість без значних ускладнень приєднатися до ЄС таким колишнім учасникам ЄЕП, як Швеція, Фінляндія та Австрія, котрі заздалегідь узгодили своє законодавство з *acquis* організації.

Угоди про стабілізацію та асоціацію (УСА) між ЄС і Балканськими країнами (Хорватією, Сербією, Чорногорією, Боснією і Герцеговиною, Македонією, Албанією) підписані з урахуванням їх реального і потенційного членства в Євросоюзі. Тож не випадково гармонізація їхнього законодавства з правом ЄС має глобальний характер, не обмежуючись виключно *acquis* внутрішнього ринку. Тож гармонізацію законодавства Балканських країн, які уклали УСА з ЄС, можна вважати одним із найдієвіших засобів поширення на них правової інтеграції.

Загалом УСА мають однакову структуру і дуже часто навіть однакову нумерацію розділів та статей, положення яких регулюють ту чи іншу сферу відносин. Цей факт цілком стосується і положень щодо гармонізації. Крім того, в усіх УСА передбачені фактично однакові підходи до її здійснення.

Для визначення процесу приведення законодавства асоційованих країн у відповідність до права ЄС в УСА найчастіше використовують терміни «гармонізація», «зближення», «адаптація», «взаємне визнання» тощо.

Залежно від сфер, у яких здійснюється гармонізація, відповідні положення УСА мають характер як «твердих», так і «м'яких» зобов'язань сторін. Визначення таких галузей, як правило, враховує особливості відносин із конкретною країною, хоча деякі з них, зокрема, захист права на інтелектуальну власність, норми законодавства в галузі конкуренції тощо, закріплені геть у всіх УСА.

На відміну від підписаних раніше угод із країнами Центральної та Східної Європи (Болгарією, Румунією, Чехією, Словаччиною, Польщею тощо), в УСА з Балканськими країнами не йдеться про гармонізацію законодавства останніх із правом ЄС як про головну передумову їхньої економічної інтеграції до Європейського Союзу. Характерним є те, що в УСА наголошується лише на важливій ролі гармонізації під час налагодження співпраці сторін. Зокрема, у ст. 72 УСА з Чорногорією зазначено, що країна намагатиметься привести акти діючого та схваленого в майбутньому законодавства у відповідність до права ЄС, поступово поширюючи цей процес на всі елемен-

ти *acquis*, визначені в Угоді [10]. Аналогічні положення закріплені й ст. 69 УСА з Хорватією [9], ст. 72 УСА з Сербією [11], ст. 70 УСА з Албанією [8], ст. 68 УСА з Македонією [7] тощо.

Однак наявність таких норм не є гарантією вступу асоційованої країни до Євросоюзу: схожі положення лише свідчать про важливе значення, якого надають гармонізації у створенні умов для її підготовки до тіснішої інтеграції із ЄС. Зі свого боку, Союз забезпечує моніторинг імплементації заходів із гармонізації законодавства та пов'язаної із нею правозастосовної діяльності у цих країнах. Слід підкреслити, що пріоритетною сферою гармонізації законодавства Балканських країн УСА визначає економічне право Євросоюзу.

Що стосується часових меж здійснення гармонізації законодавства асоційованих країн, усі документи (за винятком УСА з Хорватією та Чорногорією) передбачають два її етапи. На першому з них гармонізація поширюється на окремі фундаментальні елементи «спільного доробку» внутрішнього ринку та інші сфери, що стосуються торгівлі (згідно з програмою, створеною спільно з Комісією ЄС). Кінцеві дати гармонізації також мають бути встановлені для правил конкуренції, права інтелектуальної власності, законодавства зі стандартизації та сертифікації, державних закупівель та захисту персональних даних. В інших секторах внутрішнього ринку правова гармонізація має бути здійснена до завершення перехідного періоду для створення ЗВТ (ст. 68 УСА з Македонією).

Відповідно до УСА з Албанією на першому етапі гармонізації стосується фундаментальних елементів *acquis* внутрішнього ринку, правил конкуренції, прав інтелектуальної, промислової та комерційної власності, державних закупівель, стандартизації і сертифікації, фінансових послуг, наземного і морського транспорту, права компаній, бухгалтерського обліку, захисту прав споживачів, захисту персональних даних, здоров'я та безпеки на робочому місці, рівних можливостей. Протягом другого етапу перехідного періоду гармонізація законодавства пошириться на інші елементи «спільного доробку», визначені у рішенні Ради зі стабілізації та асоціації (ст. 6).

В УСА з Чорногорією передбачено, що гармонізація законодавства країни з правом ЄС має розпочатися з фундаментальних елементів *acquis* внутрішнього ринку включно з правовими актами у фінансовому секторі, сфері свободи, безпеки та юстиції, а також у галузях, пов'язаних із торгівлею. На наступних етапах, котрі повинна визначити Рада зі стабілізації та асоціації, гармонізацію бу-

де зосереджено на решті елементів «спільного доробку» (ст. 72).

Залежно від змісту документа перехідний період для створення ЗВТ може тривати від п'яти (ст. 8 УСА з Чорногорією) до десяти (ст. 5 УСА з Македонією) років.

Практично всі УСА містять положення однакового змісту щодо гармонізації в галузі захисту прав на інтелектуальну власність, що має відбуватися шляхом створення рівня захисту, аналогічного тому, який існує у країнах-членах Євросоюзу (зокрема, й належні засоби забезпечення цих прав), а також шляхом приєднання асоційованих країн до багатосторонніх міжнародних конвенцій, які діють у даній галузі. Зокрема, такі положення є в УСА з Хорватією (ст. 71), Сербією (ст. 75), Албанією (ст. 73), Чорногорією (ст. 75) тощо. До багатосторонніх конвенцій у цій сфері, зокрема, віднесено Угоду з патентного права (Женева, 2000 рік), Міжнародну конвенцію про захист нових сортів рослин (Париж, 1961 рік; переглянута у Женеві у 1972, 1978 та 1991 роках), Конвенцію про створення всесвітньої організації інтелектуальної власності (Стокгольм, 1967 рік; змінена у 1979 році), Бернську конвенцію про охорону літературних та художніх творів (Парижський акт, 1971 рік), Брюссельську конвенцію про розподіл сигналів для передачі супутникових програм (1974 рік), Будапештський договір про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів для цілей патентних процедур (Будапешт, 1977 рік; змінений у 1980 році), Гаазьку угоду про міжнародне депонування промислових зразків (Лондонський акт 1937 року та Гаазький акт 1960 року), Луганську угоду про запровадження міжнародної класифікації промислових зразків (Лугано, 1968 рік; змінена у 1979 році), Мадридську угоду про міжнародну реєстрацію знаків (Стокгольмський акт 1967 року; змінена у 1979 році), Протокол щодо Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків (Мадридський протокол, 1989 рік), Ніццьку угоду про міжнародну класифікацію виробів та послуг для цілей реєстрації знаків (Женева, 1977 рік, із поправками, внесеними у 1979 році), Паризьку угоду про захист промислової власності (Стокгольмський акт, 1967 рік; змінена у 1979 році), Угоду про патентне співробітництво (Вашингтон, 1970 рік; змінена у 1979 і модифікована у 1984 роках), Конвенцію про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм (Женева, 1971 рік), Міжнародну конвенцію про охорону прав акторів-виконавців, виробників фонограм та органів радіомовлення (Римська конвенція, 1961 рік), Страсбурзьку угоду про міжнародну класифікацію патентів (Страсбург,

1971 рік; змінена у 1979 році), Угоду про право торговельних знаків (Женева, 1964 рік), Віденську угоду про запровадження міжнародної класифікації відображуваних елементів знаків (Відень, 1973 рік; змінена у 1986 році), Угоду ВОІВ про авторські права (Женева, 1996 рік), Угоду ВОІВ про виконання і фонограми (Женева, 1996 рік), Європейську патентну конвенцію (Мюнхен, 1973 рік), Угоду СОТ про торговельні аспекти захисту прав інтелектуальної власності 1994 року (Додаток VII до УСА з Сербією).

Створювана в рамках кожної УСА Рада зі стабілізації та асоціації може ухвалювати рішення, які зобов'язують асоційовану країну приєднатися до спеціальних багатосторонніх конвенцій у сфері захисту прав на інтелектуальну власність.

Що стосується інших сфер та способів здійснення гармонізації національного законодавства Балканських країн із правом ЄС, то слід зазначити, що, окрім загальних положень про гармонізацію законодавства, всі УСА зазвичай містять деякі статті, що передбачають її досягнення в певних сферах. Зокрема, всі УСА відносять до них промислові стандарти та оцінку відповідності, сільське господарство, охорону навколишнього середовища, управління водними ресурсами, транспорт, телекомунікації, поштові послуги та радіомовлення, банківську справу, страхування та інші фінансові послуги, аудит і фінансовий контроль, боротьбу з відмиванням грошей, соціальне питання, туризм, інформацію та комунікації, митну справу, співпрацю в галузі статистики, боротьбу з торгівлею наркотиками тощо (ст. 75, 77–79, 81, 86, 90, 92, 94–102, 104–106, 108, 112, 113, 116 УСА з Чорногорією).

Серед способів гармонізації насамперед згадуються приєднання до міжнародних договорів та їх належна імплементація (у соціальній сфері, галузях захисту прав інтелектуальної власності, захисту персональних даних, попередження та протидії організованій злочинності та іншій протиправній діяльності, оподаткування, рибальства, статистики), а також підготовка та імплементація національних правових актів відповідно до стандартів Союзу (щодо стандартизації, метрології, акредитації та оцінки відповідності, захисту прав споживачів, умов праці та рівних можливостей, статистики, внутрішнього контролю і зовнішнього аудита, промислової політики, малих і середніх підприємств, туризму, сільського господарства та аграрно-промислового сектору, митного законодавства, оподаткування, соціальної співпраці, освіти і професійної підготовки, співробітництва в аудіовізуальній сфері, інформаційного суспільства, системи

електронних комунікацій та послуг, транспорту, наукових досліджень та технологічного розвитку, регіонального та місцевого розвитку, фінансової співпраці).

Гармонізація у цих сферах повинна сприяти створенню та належному функціонуванню ЗВТ, у межах якої забезпечуватиметься свобода пересування товарів, робочої сили, капіталів та надання послуг.

Оскільки УСА спрямовані на підготовку асоційованих країн до членства в Євросоюзі, за ініціативою останнього на базі їхніх положень було створено дієві правові механізми гармонізації. При радах зі стабілізації та асоціації із ЄС діють підкомітети експертів, які, окрім того, відповідають за зближення законодавств асоційованих країн із правом Євросоюзу, надаючи їм допомогу під час реалізації постанов інституцій ЄС. Згодом представники асоційованих країн зможуть брати участь у роботі допоміжних органів Комісії ЄС, що наразі практикується у відносинах між Євросоюзом та державами-учасницями ЄЕП. Хоча сьогодні вони вже беруть участь у роботі допоміжних комітетів при Раді зі стабілізації та асоціації, а також у спеціалізованих європейських організаціях зі стандартизації (ст. 77 УСА з Чорногорією) [18, с. 267–269, 271].

Проте, на відміну від співпраці сторін у межах ЄЕП, УСА не передбачають існування певного механізму завчасного інформування асоційованих країн про підготовку нових законодавчих актів ЄС, що ускладнює для них здійснення гармонізації національних законодавств із правом європейських інтеграційних об'єднань, бо повсякчас змушує перебувати в ролі «наздоганяючих» [20, с. 105].

ЄС бере на себе зобов'язання із забезпечення допомоги з метою здійснення гармонізації шляхом обміну експертами, надання інформації щодо законодавства Євросоюзу, організації семінарів, професійної підготовки, участі у здійсненні перекладів законодавчих актів організації у відповідних секторах тощо (ст. 116 УСА з Чорногорією, ст. 105 УСА з Македонією, ст. 116 УСА з Сербією).

Хоча гармонізація національного законодавства асоційованих Балканських країн із правом Євросоюзу здійснюється в рамках *acquis*, це не означає, що всі вони мають справу з одними й тими самими нормативними актами організації. На практиці застосовується вибірковий підхід, згідно з яким для деяких асоційованих країн чи груп таких країн узяті всієї маси актів ЄС, що входять до «спільного доробку», спеціально добирають ті, реалізація яких повинна забезпечити виконання сторонами взятих на себе зобов'язань (залежно від визначених УСА ці-

лей та сфер співробітництва) [24, с. 153].

УСА переважно передбачають «еволюційний підхід» до процесу гармонізації законодавства, суть якого полягає в поступовому приведенні правових норм балканських країн у відповідність до змісту та цілей, закріплених у положеннях актів Євросоюзу. Такий підхід вважається виправданим, коли національна система права є доволі розвиненою, тобто коли внутрішнє законодавство держави охоплює переважну більшість сфер, що входять до складу *acquis* ЄС.

У Балканських країнах створено відповідні парламентські та урядові структури, котрі повинні працювати над гармонізацією національного права з правом Євросоюзу. Їхня роль не обмежується ухваленням перекладених на національну мову постанов європейських інтеграційних об'єднань. Відтак в УСА не знайшов відображення «революційний» підхід до гармонізації національних законодавств із правом Євросоюзу, що передбачає транспозицію положень директив ЄС до внутрішніх правопорядків асоційованих країн [24, с. 159].

Отже, гармонізація законодавства асоційованих Балканських країн із правом Євросоюзу є обмеженою, ніж та, що здійснюється в рамках ЄЕП, бо стосується меншої кількості актів ЄС та охоплює лише чітко визначені УСА сфери співробітництва. Інша відмінність полягає в тому, що гармонізація законодавства країн-учасниць УСА з правом Євросоюзу здійснюється на двох рівнях – міжнародному та безпосередньо рівні ЄС. Способи гармонізації переважно полягають у приєднанні асоційованих країн до багатосторонніх міжнародних конвенцій у сфері захисту прав на інтелектуальну власність та в ухваленні ними нормативних актів, положення яких повинні відповідати діючим у визначеній УСА галузі приписам права Євросоюзу. Крім того, асоційовані Балканські країни не мають досвіду добровільної гармонізації. Хоча, гармонізація їхнього національного законодавства з правом Євросоюзу (на відміну від співробітництва у цій галузі в межах ЄЕП) не обмежується створенням зони вільної торгівлі, а має на меті приєднання держав до європейських інтеграційних організацій.

Угоди про асоціації із ЄС неєвропейських країн Середземномор'я – учасниць Барселонського процесу – також передбачають широкий спектр заходів із гармонізації національних законодавств цих країн із правом Євросоюзу. Проте під час їхнього укладання зважають на те, що ці держави (позаяк усі вони, окрім Туреччини, розташовані за межами Європи) не матимуть перспекти-

ви стати членами ЄС у майбутньому [21, с. 76]. Відтак гармонізація законодавства країн Середземномор'я із правом Євросоюзу переважно зводиться до створення правового середовища для економічного розвитку цих держав та поступового впровадження ЗВТ із ЄС, зачіпаючи переважно зобов'язання на рівні Союзу.

ЄС уклав угоди про асоціацію із більшістю середземноморських країн-учасниць Барселонського процесу: Алжиром (2005 р.); Єгиптом (2004 р.), Ізраїлем (2000 р.), Йорданією (2002 р.), Марокко (2000 р.), Палестинською автономією (1997 р.), Тунісом (1998 р.), Ліваном (Тимчасова угода від 1 березня 2003 р.), Сирією (2008 р.).

Характерним прикладом може слугувати Тимчасова угода про асоціацію між ЄС та Організацією визволення Палестини [4], котра наголошує, що метою співробітництва сторін є гармонізація палестинського законодавства з правом ЄС у галузях, на які поширюється дія Угоди (ст. 41). Проте кількість секторів, у яких передбачено гармонізацію, порівняно незначна. До них належать сфера заохочення інвестицій (ст. 39), стандартизація та оцінка відповідності (ст. 40), сільське господарство та рибальство (ст. 44), транспорт (ст. 46), митна справа (ст. 52), статистика (ст. 53). Гармонізація у цих галузях зводиться до запровадження на Східному березі ріки Йордан та в Секторі Газа стандартів і технічних правил, приведення у відповідність до тих, які діють у ЄС. Аналогічні положення містяться й в інших угодах про асоціацію, укладених між ЄС та країнами Середземномор'я.

Гармонізація законодавства держав-учасниць Барселонського процесу з правом ЄС має здійснюватися на основі приєднання до міжнародних договорів та їх належної імплементації (у соціальній сфері, галузях захисту прав інтелектуальної власності, захисту персональних даних, попередження й протидії організованій злочинності та іншій неправній діяльності, оподаткування, рибальства, статистики), а підготовка та імплементація національного законодавства – згідно з вимогами Союзу (щодо стандартизації, метрології, акредитації та оцінки відповідності, захисту прав споживачів, умов праці та рівних можливостей, статистики, внутрішнього контролю і зовнішнього аудита, промислової політики, малих і середніх підприємств, туризму, сільського господарства та аграрно-промислового сектору, митного законодавства, оподаткування, соціальної співпраці, освіти і професійної підготовки, співпраці в аудіовізуальній сфері, інформаційного суспільства, системи електронних комунікацій та послуг,

транспорту, наукових досліджень та технологічного розвитку, регіонального та місцевого розвитку, фінансового співробітництва).

В угодах про асоціацію між ЄС та країнами Середземномор'я немає положень, у яких містяться загальні зобов'язання з боку Союзу щодо надання технічної та фінансової допомоги з метою забезпечення процесу гармонізації. Деякими документами в певних галузях співробітництва передбачено гарантування лише технічної допомоги. Зокрема, відповідно до Угоди про асоціацію між ЄС та Тунісом, Союз узяв на себе зобов'язання щодо надання адміністративної та технічної допомоги з метою встановлення стандартів, що відповідають діючим на території Євросоюзу та міжнародним нормам у галузі боротьби з відмиванням грошей (ст. 61) [5].

Отже, угоди про асоціацію країн Середземномор'я із ЄС відмінні не лише від УА країн Європи з Євросоюзом, а й від Угоди про партнерство і співробітництво з Україною (УПС), адже в них передбачено надання фінансової та технічної допомоги державам, які здійснюють гармонізацію свого національного законодавства з правом ЄС (ст. 51. З УПС з Україною) [14, с. 15].

Окрім неєвропейських країн-учасниць Барселонського процесу, Союз уклав угоди про асоціацію з країнами Латинської Америки – Чилі, Коста-Рикою, Ель-Сальвадором, Гватемалою, Гондурасом, Нікарагуа, Панамою.

Укладена 2002 року Угода з Чилі [1] (як і інші угоди про асоціацію з ЄС) передбачає створення ЗВТ, одну з ключових ролей у функціонуванні якої відведено гармонізації законодавства держави з правом Євросоюзу.

Проте Угода з Чилі значно відрізняється від УА з європейськими країнами та державами-учасницями Барселонського процесу, тому що в ній не йдеться про приведення внутрішнього законодавства Чилі у відповідність до елементів *acquis* внутрішнього ринку Союзу. Головною метою гармонізації законодавства є створення умов для вільного доступу товарів на ринки ЄС та Чилі.

У цій УА немає термінів «гармонізація», «зближення», «адаптація» тощо. Натомість у ній йдеться про «приведення законодавства у відповідність до» (ст. 29), «використання міжнародних стандартів» (ст. 79), «відповідність та еквівалентність стандартів» (ст. 87), «взаємне визнання вимог» (ст. 103).

Документ не визначає часових меж для здійснення гармонізації законодавства, за винятком сфери захисту прав інтелектуальної власності, в якій гармонізація має відбуватися шляхом поетапного приєднання держави до міжнародних конвенцій (ст. 170).

Подібно до інших угод про асоціацію третіх країн із ЄС, положення УА з Чилі щодо гармонізації мають рамковий характер, а їхня реалізація потребує здійснення відповідних дій як на міжнародному рівні взаємовідносин сторін, так і в правопорядках Чилі та Союзу відповідно.

Серед способів гармонізації насамперед можна виокремити приєднання Чилі та ЄС до нормативно-правових документів, які закріплюють міжнародні стандарти в певній галузі, та їх належну імплементацію; взаємне визнання стандартів сторін або укладання між ними міжнародних угод про таке визнання.

УА визначає основні сфери, в яких гармонізація здійснюється шляхом приєднання до наявних у них міжнародних зобов'язань. Це – захист права на інтелектуальну власність, митна справа та заходи, пов'язані з торгівлею.

Відповідно до положень ст. 170 УА сторони мають діяти згідно з міжнародними конвенціями із захисту прав на інтелектуальну власність. В УА згадуються практично ті ж конвенції, що й в угодах про асоціацію із Балканськими країнами. У митній сфері сторони повинні застосовувати міжнародні правила і стандарти, закріплені в Кіотській конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур (1999 р.).

До галузей співпраці, в яких ЄС та Чилі мають намір узгодити застосування однакових правил, у тому числі шляхом укладання міжнародних договорів на двосторонній основі, УА відносить сільське господарство і санітарні та фітосанітарні норми (ст. 24), статистику (ст. 27), захист прав споживачів (ст. 29), митне законодавство (ст. 79), стандартизацію, технічне регулювання та оцінку відповідності (ст. 87), надання послуг (ст. 103), правила конкуренції (ст. 172).

Характерно, що в УА з Чилі не йдеться про узгодження положень національних нормативно-правових актів країни з приписами постанов інституцій Євросоюзу.

Відповідно, в документі практично немає положень про надання спеціальної допомоги з боку ЄС із метою здійснення гармонізації законодавства Чилі з правом організації. Правова та інша допомога з боку Союзу зводиться до надання владі Чилі коментарів щодо законопроектів, які стосуються загальних положень та основних принципів міжнародних конвенцій у сфері захисту прав інтелектуальної власності; порад щодо організації адміністративної інфраструктури (наприклад, патентних бюро); проведення тренінгів з адміністрування й управління у сфері захисту прав інтелектуальної власності, а також спеціальних заходів для суддів, митників та поліцейських задля підвищення

ефективності правозастосовної діяльності тощо (ст. 32).

Загалом гармонізація законодавства Чилі з правом ЄС не має одностороннього характеру і здійснюється переважно шляхом взаємного визнання сторонами міжнародних і національних правил.

Угода про асоціацію із Євросоюзом країн Центральної Америки, підписана 2012 року (УАЦА) [3], кардинально не відрізняється від УА з Чилі з погляду гармонізації законодавства асоційованих центрально-американських країн із правом ЄС.

Єдина відмінність полягає в тому, що в УАЦА передбачено гармонізацію санітарних та фітосанітарних норм держав Центральної Америки з правом ЄС.

Проте в інших сферах співпраці гармонізація здійснюється на рівні міжнародних зобов'язань. Зокрема, згідно з УАЦА до них належать: протидія відмиванню грошей та тероризму (ст. 36), зайнятість і соціальний захист (ст. 42), публічне здоров'я (ст. 44), технічні бар'єри в торгівлі (ст. 57), трудове право (ст. 63, 286), культура та аудіовізуальне співробітництво (ст. 74), інтелектуальна власність (ст. 229, 258), стандарти у сфері охорони навколишнього середовища (ст. 287), торгівля рибною продукцією (ст. 290).

Правова та інша допомога з боку Союзу в сфері гармонізації обмежується наданням урядовим структурам асоційованих країн Центральної Америки порад та технічної допомоги щодо регуляторної системи ЄС у сфері санітарних та фітосанітарних правил й імплементації стандартів згідно з вимогами ринку Союзу (ст. 62).

Отже, хоча в УАЦА й згадується термін «гармонізація», положення про неї в документі виписано нечітко. Не завжди чітко визначено також рівні та способи гармонізації.

Загалом в угодах про асоціацію із країнами Латинської Америки гармонізація законодавства здійснюється на взаємній основі шляхом приєднання до міжнародних угод та їх імплементації. Крім того, вона переважно обмежується положеннями, які регулюють торговельні відносини та взаємини у пов'язаних із торгівлею сферах. Однак і в цьому разі гармонізація законодавства створює правові передумови для інтеграції ринків країн Латинської Америки із внутрішнім ринком Союзу.

Окрім положень міжнародних угод ЄС, гармонізацію національного законодавства третіх країн із правом організації може бути передбачено в постановах органів, створених у рамках таких угод. Постанови органів певної асоціації слугують інструментом імплементації положень угоди. Ухвалюючи їх, сторони можуть уточнювати закріплені в базовому документі права та обов'язки.

Це стосується і питань гармонізації. Зокрема, такі постанови можуть містити посилання на акти Євросоюзу з гармонізації. Вони також можуть покладати на асоційовані країни зобов'язання щодо приведення їхнього законодавства у відповідність до норм права Євросоюзу у тих чи інших галузях. Зрештою, в положеннях таких постанов можуть бути закріплені норми актів європейських інтеграційних організацій із гармонізації. Тим самим акти органів асоціації створюють правові засади для гармонізації національного права асоційованих країн із правом Євросоюзу.

Зокрема, рішення Спільного комітету ЄЕП, які після ухвалення стають частиною національних правових актів асоційованих країн, можуть посилатися на директиви ЄС або містити їхні положення, в такий спосіб породжуючи зобов'язання щодо гармонізації національного права асоційованих країн із правом Євросоюзу (ст. 7, 92 та 93 Угоди про ЄЕП). Виконуючи приписи директив, асоційовані країни гармонізують своє законодавство з правом ЄС.

У Рішенні № 1/95 Ради асоціації між ЄС та Туреччиною [2] закріплено зобов'язання щодо гармонізації турецького законодавства з правом Євросоюзу у сферах захисту інтелектуальної власності (ст. 31) та правил конкуренції (ст. 32–43). Із цією метою передбачено використання таких способів гармонізації, як ухвалення національних нормативних актів у країні-члені ЄС, приведених у відповідність до постанов Євросоюзу у формі директив.

Отже, рішення органів співробітництва, створених у рамках міжнародних угод про асоціацію із ЄС, можуть визначати сфери та способи гармонізації законодавства країн-членів організації із правом останньої.

Особливістю гармонізації, яка здійснюється в рамках правового співробітництва між ЄС та асоційованими країнами, є те, що вона стосується переважно вторинного права Євросоюзу, тобто правових норм, закріплених в актах інституцій європейських інтеграційних об'єднань. У сфері захисту права на інтелектуальну власність (що регулюється невеликою кількістю актів ЄС) гармонізація національного законодавства третіх країн із правом Євросоюзу забезпечується шляхом приєднання агентів до багатосторонніх міжнародних конвенцій.

На нашу думку, активне здійснення гармонізації законодавства третіх країн із правом Євросоюзу віддзеркалює особливо тісний характер співпраці в рамках асоціації. Як підкреслив Суд ЄС, угода про асоціацію створює спеціальні привілейовані відносини між ЄС та країною-членом організації, котра

завдяки цьому повинна брати певну участь у системі функціонування Співтовариства [17]. Проте це не означає, що в разі укладання угоди про асоціацію із ЄС третя країна приєднується до нього.

А загалом усі угоди про асоціацію третіх країн із ЄС містять положення щодо гармонізації їхнього законодавства з правом організації. Гармонізація в рамках асоціації здійснюється на міжнародному рівні та на рівні Євросоюзу. Основними способами гармонізації є ухвалення третіми країнами нормативно-правових актів, які певною мірою враховують положення права Євросоюзу; інкорпорація до внутрішнього права третіх країн актів інституцій ЄС; визнання сторонами угоди про асоціацію чинних у країнах-учасниках стандартів; приєднання до міжнародних угод, сторонами яких є держави-члени європейських інтеграційних організацій. Під час гармонізації законодавства асоційованих країн із правом ЄС останній може надавати відповідну допомогу, проте лише в разі, якщо така гармонізація стосується актів Євросоюзу.

Джерела

1. Council Decision on the signature and provisional application of certain provisions of an Agreement establishing an association between the European Community and its Member States, on the one part, and the Republic of Chile, on the other part, on 18 November 2002 // Official Journal of the European Communities. – 2002. – L 352/1 [Електронний ресурс]. – <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:352:0001:0002:EN:PDF>

2. Decision № 1/95 of the EC – Turkey Association Council of 22 December 1995 on implementing the final phase of the Customs Union // Official Journal of the European Communities. – 1995. – L 352/1 [Електронний ресурс]. – <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21996D0213%2801%29:EN:HTML>

3. Economic Partnership Agreement between the CARIFORUM States, on the one part, and the European Community and its Member States, on the other part, on 30 October 2008 // Official Journal of the European Union. – 2008. – L 289/1/3 [Електронний ресурс]. – <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:289:0003:1955:EN:PDF>

4. Euro-Mediterranean Agreement establishing an Association between the European Community and its Member States, on the one part, and the Palestine Liberation Organization (PLO) for the benefit on the Palestinian Authority of the

West Bank and the Gaza Strip, of the other part, on 16 July 1997 // Official Journal of the European Communities. – 1997. – L 187/3 [Електронний ресурс]. – <http://ec.europa.eu/world/agreements/prepareCreateTreatiesWorkspace/treatiesGeneralData.do?step=0&redirect=true&treatyId=254>

5. Euro-Mediterranean Agreement establishing an Association between the European Community and its Member States, on the one part, and the Republic of Tunisia, on the other part, on 30 March 1998 // Official Journal of the European Communities. – 1998. – L 97/2 [Електронний ресурс]. – <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31998D0238>

6. The Agreement on the European Economic Area between the European Communities, their Member States and the Republic of Austria, the Republic of Finland, the Republic of Iceland, the Principality of Liechtenstein, the Kingdom of Norway, the Kingdom of Sweden and the Swiss Confederation on 13 December 1993 // Official Journal of the European Communities. – 1994. – L 1/1 [Електронний ресурс]. – <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1994:001:SOM:en:HTML>

7. The Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, on the one part, and the former Yugoslav Republic of Macedonia, on the other part, on 20 March 2004 // Official Journal of the European Union. – 2004. – L 84/13 [Електронний ресурс]. – <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:084:0013:0081:EN:PDF>

8. The Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, on the one part, and the Republic of Albania, on the other part, on 28 April 2009 // Official Journal of the European Union. – 2009. – L 107/166 [Електронний ресурс]. – <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:107:0166:0502:EN:PDF>

9. The Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, on the one part, and the Republic of Croatia, on the other part, on 28 January 2005 // Official Journal of the European Union. – 2005. – L 26/1 [Електронний ресурс]. – <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:026:0003:0220:EN:PDF>

10. The Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, on the one part, and the Republic of Montenegro, on the other part, on 29 April 2010 // Official Journal of the European Union. – 2010. – L 108/1 [Електронний ресурс]. –

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/montenegro/key_documents/lexuriserv2nd_en.pdf

11. The Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, on the one part, and the Republic of Serbia, on the other part, on 29 April 2008 // Official Journal of the European Union. – 2008. – L 28/2 [Електронний ресурс] – http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/serbia/key_document/saa_en.pdf

12. Treaty establishing the European Community (Amsterdam consolidated version) // Official Journal of the European Communities. – 1997. – Vol. 40, C 340 [Електронний ресурс]. – <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:1997:340:0173:0306:EN:PDF>

13. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European

Community on 13 December 2007 // Official Journal of the European Union. – 2007. – Vol. 50, C 306/01 [Електронний ресурс]. – <http://eur-lex.europa.eu/JOHTML.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML>

14. Муравйов В., Мушак Н. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС // Віче. – 2013. – № 8. – С. 12–18.

15. Право Європейського Союзу: Підручник / За ред. В. І. Муравйова. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 704 с.

16. Татам А. Право Європейського Союзу: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Пер. з англ. – К, 1998. – 424 с.

17. Case 12/86, Demirel [1987] ECR 3719 Central and Eastern Europe on the Way into the European Union / Ed. by W. Weindenfeld. – Gutersloh, 1996.

18. Evans A. European Union Decision-Making, Third States

and Comitology // International Comparative Law Quarterly. – 1998. – Vol. 37.

19. Evans A. Union Law. – Oxford, 1998.

20. Herrnfeld H-H. Europeans by Law. – Gutersloh, 1996.

21. Inglis K. The Europe Agreements Compared in the Light of their Pre-accession Reorganisation // Common Market Law Review. – 2000. – Vol. 37. – № 5.

22. Le concept d'association dans les accord passes par la Communaute: Essai de clarification / Direction Tchakaloff M-F. – Bruxelles, 1999.

23. Prechal S. Directive in European Community Law. – Oxford, 1995.

24. Preston C. Poland and EU Membership: Current Issues and Future Prospects // Journal of European Integration. – 1998. – Vol. 21. – № 2.

18

Політична влада і опозиція в Україні: методологічний контекст

Фелікс РУДИЧ,
доктор філософських наук, професор,
завідувач відділу теоретичних
і прикладних проблем політології
Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень НАН України

У суспільному житті будь-якої демократичної країни стосунки між політичними опонентами будуються по лінії влада – опозиція. У статті йдеться про різні аспекти взаємовідносин влади і опозиції в Україні на сучасному етапі. Цим, головню, зумовлена актуальність теми.

Влада – одна з фундаментальних засад суспільства. Вона виявляється скрізь, де є усталені об'єднання людей: у сім'ї, виробничих колективах, різних організаціях і закладах, у державі. Влада – це здатність системи забезпечити виконання її елементами прийнятих зобов'язань, спрямованих на реалізацію колективних цілей. За словами Б. Расела, «влада може бути визначена як реалізація поставленої мети» [1, с. 87].

Поняття політична влада ширше за змістом, ніж державна влада, бо порівняно самостійне значення мають стосунки влади з громадськими об'єднаннями, політичними партіями, громадянами, зокрема під час виборів чи інших масових акцій. Політична влада – це здатність і можливість однієї особи, групи людей здійснювати визначальний вплив на політичну діяльність і поведінку громадян та їхніх об'єднань за допомогою різноманітних засобів: волі, авторитету, права, насильства. Суть політичної

влади визначають її функції: формування політичної системи суспільства; управління справами суспільства й держави; створення відповідного типу правління, режиму й, зрештою, державно-політичного устрою суспільства. Важливим компонентом політичної влади є культура влади – форма соціальних відносин, які полягають у обмеженні примусу й переході до застосування в управлінні авторитету та традицій. Культура влади ґрунтується на законі й авторитеті у громадян, на правовій ідеї.

XX сторіччя знаменувало перехід усіх західноєвропейських держав до практичної реалізації ідеї поділу влади відповідно до власних можливостей, політичних цілей та історичних традицій. Поділ влади – провідний механізм функціонування всіх видів політичної влади, характерна для демократичної держави система функціонування влади, згідно з якою законодавча, виконавча й судова влада здійснюються різними особами. Тільки узгодження дій усіх трьох гілок влади спроможне забезпечити функціонування та стабіль-